Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (δεύτερο τμήμα)

της 17ης Μαρτίου 2022*

«Προδικαστική παραπομπή – Κοινωνική πολιτική – Οδηγία 2008/104/ΕΚ – Εργασία μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης – Άρθρο 1, παράγραφος 1 – Τοποθέτηση εργαζομένου σε έμμεσο εργοδότη για να εργασθεί "προσωρινά" – Έννοια – Κάλυψη μόνιμης θέσης εργασίας – Άρθρο 5, παράγραφος 5 – Διαδοχικές τοποθετήσεις – Άρθρο 10 – Κυρώσεις – Άρθρο 11 – Συνομολογηθείσα από τους κοινωνικούς εταίρους παρέκκλιση από τη μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης που καθόρισε ο εθνικός νομοθέτης»

Στην υπόθεση C-232/20,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (δευτεροβάθμιο δικαστήριο εργατικών διαφορών Βερολίνου-Βραδεμβούργου, Γερμανία) με απόφαση της 13ης Μαΐου 2020, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 3 Ιουνίου 2020, στο πλαίσιο της δίκης

NP

κατά

Daimler AG, Mercedes-Benz Werk Berlin,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (δεύτερο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Arabadjiev, πρόεδρο του πρώτου τμήματος, προεδρεύοντα του δεύτερου τμήματος, I. Ziemele (εισηγήτρια), T. von Danwitz, P. G. Xuereb και A. Kumin, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: E. Tanchev

γραμματέας: A. Calot Escobar

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

– ο NP, εκπροσωπούμενος από τους R. Buschmann και K. Jessolat, συμβούλους,

– η Daimler AG, Mercedes-Benz Werk Berlin, εκπροσωπούμενη από τους U. Baeck και M. Launer, Rechtsanwälte,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

– η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους J. Möller και R. Kanitz,

– η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις E. de Moustier και N. Vincent,

– η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τον B.-R. Killmann και την C. Valero,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 9ης Σεπτεμβρίου 2021,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της οδηγίας 2008/104/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, περί της εργασίας μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης (ΕΕ 2008, L 327, σ. 9), και ιδίως του άρθρου 1, παράγραφος 1, αυτής.

2 Η αίτηση υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του NP και της Daimler AG, Mercedes-Benz Werk Berlin (στο εξής: Daimler), με αντικείμενο αγωγή του NP με αίτημα να αναγνωριστεί η ύπαρξη σχέσης εργασίας μεταξύ αυτού και της Daimler, με την αιτιολογία ότι η τοποθέτησή του ως προσωρινά απασχολούμενου στην εταιρία αυτή δεν μπορεί, λόγω της διάρκειάς της, να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή».

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Οι αιτιολογικές σκέψεις 12, 16, 17, 19 και 21 της οδηγίας 2008/104 έχουν ως εξής:

«(12) Η παρούσα οδηγία θεσπίζει, για τους προσωρινά απασχολούμενους, προστατευτικό πλαίσιο το οποίο δεν επιτρέπει διακρίσεις, χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και είναι αναλογικό, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνει υπόψη την ποικιλία των αγορών εργασίας και των εργασιακών σχέσεων.

[…]

(16) Για να αντιμετωπιστεί επιτυχώς η πολυμορφία των αγορών εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, τα κράτη μέλη μπορούν να επιτρέπουν στους κοινωνικούς εταίρους να καθορίζουν τους όρους εργασίας και απασχόλησης, αρκεί να τηρείται το γενικό επίπεδο προστασίας για τους προσωρινά απασχολούμενους.

(17) Επίσης, σε ορισμένες περιστάσεις, τα κράτη μέλη θα πρέπει να μπορούν, βάσει συμφωνίας που συνάπτουν οι κοινωνικοί εταίροι σε εθνικό επίπεδο, να παρεκκλίνουν εντός ορίων από την αρχή της ίσης μεταχείρισης, εφόσον παρέχεται ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας.

[…]

(19) Η παρούσα οδηγία δεν θίγει την αυτονομία των κοινωνικών εταίρων ούτε θα πρέπει να επηρεάζει τις μεταξύ τους σχέσεις, όπως φερειπείν το δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις βάσει της εθνικής νομοθεσίας και πρακτικής, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα το προβάδισμα της κοινοτικής νομοθεσίας.

[…]

(21) Σε περιπτώσεις παράβασης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την παρούσα οδηγία, τα κράτη μέλη θα πρέπει να προβλέπουν διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες χάριν διαφύλαξης των δικαιωμάτων των προσωρινά απασχολουμένων, καθώς και κυρώσεις οι οποίες να είναι ουσιαστικές, αποτρεπτικές και ανάλογες.»

4 Το άρθρο 1 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», ορίζει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στους εργαζόμενους μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης με σύμβαση εργασίας ή σχέση εξαρτημένης εργασίας, οι οποίοι τοποθετούνται σε έμμεσους εργοδότες για να εργασθούν προσωρινά υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνσή τους.

2. Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται στις δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις οι οποίες είναι εταιρείες προσωρινής απασχόλησης ή έμμεσοι εργοδότες και οι οποίες ασκούν οικονομική δραστηριότητα, ανεξαρτήτως του εάν έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα.

3. Έπειτα από διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους, τα κράτη μέλη μπορούν να ορίζουν ότι η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται στις συμβάσεις εργασίας ή στις σχέσεις εξαρτημένης εργασίας που συνάπτονται στο πλαίσιο ειδικού δημόσιου ή επιδοτούμενου από δημόσιες αρχές προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης, ένταξης ή επιμόρφωσης.»

5 Το άρθρο 2 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Σκοπός», έχει ως εξής:

«Η παρούσα οδηγία αποσκοπεί στην εξασφάλιση της προστασίας των προσωρινά απασχολουμένων και στη βελτίωση της ποιότητας της προσωρινής απασχόλησης, με την εξασφάλιση της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης, όπως αυτή εκτίθεται στο άρθρο 5, στους προσωρινά απασχολούμενους και με την αναγνώριση των εταιρειών προσωρινής απασχόλησης ως εργοδοτών, λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη την ανάγκη θέσπισης κατάλληλου πλαισίου για την προσφυγή στην προσωρινή απασχόληση προκειμένου να ενισχυθεί ουσιαστικά η δημιουργία θέσεων απασχόλησης και η ανάπτυξη ευέλικτων μορφών εργασίας.»

6 Το άρθρο 3 της ίδιας οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ορισμοί», προβλέπει στην παράγραφο 1, στοιχεία β′ έως ε′, τα εξής:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας νοούνται ως:

[…]

β) “εταιρεία προσωρινής απασχόλησης”: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο το οποίο, σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο, συνάπτει συμβάσεις εργασίας ή σχέσεις εξαρτημένης εργασίας με προσωρινά απασχολουμένους, με σκοπό να τους τοποθετεί σε έμμεσους εργοδότες για να εργασθούν προσωρινά υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνσή τους·

γ) “προσωρινά απασχολούμενος”: ο εργαζόμενος ο οποίος έχει σύμβαση εργασίας ή σχέση εξαρτημένης εργασίας με εταιρεία προσωρινής απασχόλησης, προκειμένου να τοποθετηθεί σε έμμεσο εργοδότη για να εργασθεί προσωρινά υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνσή του·

δ) “έμμεσος εργοδότης”: το φυσικό ή νομικό πρόσωπο για το οποίο και υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνση του οποίου εργάζεται προσωρινά ο προσωρινά απασχολούμενος·

ε) “τοποθέτηση”: η περίοδος κατά την οποία ο προσωρινά απασχολούμενος τίθεται στη διάθεση του έμμεσου εργοδότη για να εργασθεί προσωρινά υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνσή του».

7 Το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/104, το οποίο φέρει τον τίτλο «Αρχή της ίσης μεταχείρισης», ορίζει στις παραγράφους 1, 3 και 5 τα εξής:

«1. Οι βασικοί όροι εργασίας και απασχόλησης των προσωρινά απασχολούμενων, κατά τη διάρκεια της τοποθέτησής τους σε έμμεσο εργοδότη, είναι τουλάχιστον αυτοί που θα εφαρμόζονταν εάν οι εργαζόμενοι είχαν προσληφθεί απευθείας από τον εν λόγω εργοδότη για να καταλάβουν την ίδια θέση.

Για τους σκοπούς της εφαρμογής του πρώτου εδαφίου, οι κανόνες που ισχύουν στον έμμεσο εργοδότη όσον αφορά:

α) την προστασία των εγκύων και γαλουχουσών γυναικών και την προστασία των παιδιών και των νέων· καθώς και

β) την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών και κάθε δράση για την καταπολέμηση οιασδήποτε διάκρισης λόγω φύλου, φυλής, εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας, πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού,

πρέπει να τηρούνται όπως έχουν θεσπιστεί με νομοθετικές, κανονιστικές, διοικητικές διατάξεις, συλλογικές συμβάσεις ή/και άλλες γενικές διατάξεις.

[…]

3. Έπειτα από διαβούλευση με τους κοινωνικούς εταίρους, τα κράτη μέλη μπορούν να τους παρέχουν, στο ενδεδειγμένο μέτρο και υπό τους όρους που καθορίζουν τα κράτη μέλη, την εναλλακτική δυνατότητα να διατηρούν ή να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις οι οποίες θα σέβονται μεν τη γενική προστασία των προσωρινά απασχολουμένων, παράλληλα όμως θα μπορούν να θεσπίζουν ρυθμίσεις όσον αφορά τους όρους εργασίας και απασχόλησης των προσωρινά απασχολούμενων, οι οποίες ενδέχεται να διαφέρουν από εκείνες της παραγράφου 1.

[…]

5. Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και/ή πρακτική, για να αποτραπεί η καταχρηστική εφαρμογή του παρόντος άρθρου και ειδικότερα να αποτραπούν οι διαδοχικές αλλαγές της θέσης απασχόλησης που αποσκοπούν σε καταστρατήγηση των διατάξεων της παρούσας οδηγίας. Τα κράτη μέλη ενημερώνουν την Επιτροπή για τυχόν λήψη τέτοιων μέτρων.»

8 Το άρθρο 9 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Στοιχειώδεις απαιτήσεις», προβλέπει τα εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία δεν θίγει το δικαίωμα των κρατών μελών να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν νομοθετικές, κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις ευνοϊκότερες προς τους εργαζομένους ή να διευκολύνουν ή να επιτρέπουν τη σύναψη από τους κοινωνικούς εταίρους συλλογικών συμβάσεων ευνοϊκότερων προς τους εργαζομένους.

2. Η εφαρμογή της παρούσας οδηγίας δεν αποτελεί επ' ουδενί επαρκή αιτιολογία για την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στους τομείς που αυτή καλύπτει, υπό την επιφύλαξη πάντως των δικαιωμάτων των κρατών μελών ή/και των κοινωνικών εταίρων να θεσπίζουν, λαμβάνοντας υπόψη τους την εξέλιξη των συνθηκών, νομοθετικές, κανονιστικές ή συμβατικές ρυθμίσεις διαφορετικές από τις ισχύουσες κατά την έκδοση της παρούσας οδηγίας, υπό την προϋπόθεση πάντοτε ότι τηρούνται οι στοιχειώδεις απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας.»

9 Το άρθρο 10 της οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Κυρώσεις», έχει ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν τα δέοντα μέτρα για τις περιπτώσεις μη τήρησης της παρούσας οδηγίας από εταιρείες προσωρινής απασχόλησης ή έμμεσους εργοδότες. Συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε να υπάρχουν κατάλληλες διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες που να επιβάλλουν την τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την παρούσα οδηγία.

2. Τα κράτη μέλη θεσπίζουν κανόνες για τις κυρώσεις που εφαρμόζονται σε περιπτώσεις παράβασης των εθνικών διατάξεων για την εφαρμογή της παρούσας οδηγίας και λαμβάνουν κάθε αναγκαίο μέτρο για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή τους. Οι προβλεπόμενες κυρώσεις πρέπει να είναι αποτελεσματικές, ανάλογες και αποτρεπτικές. […]»

10 Το άρθρο 11 της ίδιας οδηγίας, το οποίο φέρει τον τίτλο «Εφαρμογή», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν και δημοσιεύουν τις αναγκαίες νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις για να συμμορφωθούν με την παρούσα οδηγία το αργότερο στις 5 Δεκεμβρίου 2011 ή διασφαλίζουν ότι οι κοινωνικοί εταίροι θεσπίζουν τις αναγκαίες διατάξεις μέσω συμφωνίας, οπότε τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν κάθε απαραίτητο μέτρο που να τους επιτρέπει ανά πάσα στιγμή να εξασφαλίζουν την επίτευξη των στόχων της παρούσας οδηγίας. […]»

Το γερμανικό δίκαιο

11 Το άρθρο 1 του Gesetz zur Regelung der Arbeitnehmerüberlassung (νόμου περί ρυθμίσεως της προσωρινής διαθέσεως προσωπικού), της 3ης Φεβρουαρίου 1995 (BGBl. 1995 I, σ. 158), όπως ίσχυε από την 1η Δεκεμβρίου 2011 έως τις 31 Μαρτίου 2017 (στο εξής: AÜG), έφερε τον τίτλο «Υποχρέωση κατοχής άδειας» και όριζε στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Εργοδότες οι οποίοι, ενεργώντας ως εταιρίες προσωρινής απασχόλησης, προτίθενται, στο πλαίσιο της οικονομικής δραστηριότητάς τους, να τοποθετήσουν εργαζομένους (προσωρινά απασχολούμενους) σε άλλες επιχειρήσεις (έμμεσους εργοδότες) πρέπει να διαθέτουν σχετική άδεια. Η τοποθέτηση εργαζομένων σε έμμεσους εργοδότες είναι δυνατή μόνον προσωρινά.»

12 Το άρθρο 3 του AÜG προέβλεπε, συναφώς, ότι δεν ήταν δυνατή η χορήγηση ή η παράταση της ως άνω άδειας σε περίπτωση που πραγματικά στοιχεία δικαιολογούσαν το συμπέρασμα ότι ο αιτών δεν διέθετε την απαιτούμενη για την άσκηση της δραστηριότητας του άρθρου 1 αξιοπιστία, ιδίως λόγω της εκ μέρους του μη τήρησης των διατάξεων περί κοινωνικής ασφάλισης όσον αφορά την παρακράτηση και την απόδοση του φόρου εισοδήματος, τις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, τις υπηρεσίες πρόσληψης σε άλλα κράτη ή την απασχόληση εργαζομένων προερχόμενων από άλλα κράτη, των διατάξεων σχετικά με την προστασία των εργαζομένων ή των προβλεπόμενων στο εργατικό δίκαιο υποχρεώσεων.

13 Κατά το άρθρο 5 του AÜG, η άδεια μπορούσε να ανακληθεί, παύοντας να ισχύει για το μέλλον, σε περίπτωση που η αρχή που τη χορήγησε θα είχε, με βάση πραγματικά περιστατικά τα οποία έλαβαν χώρα εκ των υστέρων, το δικαίωμα να αρνηθεί τη χορήγησή της. Η άδεια έπαυε να ισχύει από την ημερομηνία έναρξης ισχύος της ανακλητικής πράξης.

14 Κατά το άρθρο 9 του AÜG, οι συμβάσεις που συνάπτονταν μεταξύ εταιριών προσωρινής απασχόλησης και έμμεσων εργοδοτών, καθώς και μεταξύ επιχειρήσεων προσωρινής απασχόλησης και προσωρινά απασχολουμένων ήταν άκυρες, αν η εταιρία προσωρινής απασχόλησης δεν είχε λάβει την απαιτούμενη από τον νόμο άδεια. Το άρθρο 10 του AÜG προέβλεπε ότι, στην περίπτωση αυτή, θεωρείτο ότι είχε συναφθεί σχέση εργασίας μεταξύ του έμμεσου εργοδότη και του προσωρινά απασχολουμένου.

15 Ο AÜG τροποποιήθηκε με τον Gesetz zur Änderung des Arbeitnehmerüberlassungsgesetzes und anderer Gesetze (νόμο για την τροποποίηση του νόμου περί ρυθμίσεως της προσωρινής διαθέσεως προσωπικού και άλλων νόμων), της 21ης Φεβρουαρίου 2017 (BGBl 2017 I, σ. 258, στο εξής: τροποποιηθείς AÜG), ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1η Απριλίου 2017.

16 Το άρθρο 1 του τροποποιηθέντος AÜG, το οποίο φέρει τον τίτλο «Τοποθέτηση εργαζομένων σε έμμεσους εργοδότες, υποχρέωση λήψης σχετικής άδειας», έχει ως εξής:

«(1) […] Η τοποθέτηση εργαζομένων είναι δυνατή μόνον προσωρινά και η διάρκειά της δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει το οριζόμενο στην παράγραφο 1b χρονικό διάστημα.

[…]

(1b) Η εταιρία προσωρινής απασχόλησης δεν δύναται να τοποθετεί τον ίδιο προσωρινά απασχολούμενο στον ίδιο έμμεσο εργοδότη για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει τους 18 συναπτούς μήνες· ο έμμεσος εργοδότης δεν δύναται να απασχολεί τον ίδιο προσωρινά απασχολούμενο για χρονικό διάστημα που υπερβαίνει τους 18 συναπτούς μήνες. Η διάρκεια προγενέστερων τοποθετήσεων από την ίδια ή άλλη εταιρία προσωρινής απασχόλησης στον ίδιο έμμεσο εργοδότη συνυπολογίζεται πλήρως, αν μεταξύ κάθε τέτοιας τοποθέτησης και της επόμενης δεν έχει παρέλθει διάστημα μεγαλύτερο των τριών μηνών. Κλαδική συλλογική σύμβαση του κλάδου στον οποίο πραγματοποιείται η τοποθέτηση μπορεί να καθορίζει διαφορετική μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης από την προβλεπόμενη στην πρώτη περίοδο της παρούσας παραγράφου. […] Με συμφωνία μεταξύ συμβουλίου εργαζομένων και εργοδότη ή επιτροπής προσωπικού και δημόσιας υπηρεσίας που συνάπτεται βάσει κλαδικής συλλογικής σύμβασης εργασίας του κλάδου στον οποίο πραγματοποιείται η τοποθέτηση μπορεί να οριστεί διαφορετική μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης από την προβλεπόμενη στην πρώτη περίοδο της παρούσας παραγράφου. […]»

17 Το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο 1b, του τροποποιηθέντος AÜG ορίζει τα εξής:

«Είναι άκυρες:

1b) οι συμβάσεις εργασίας μεταξύ εταιριών προσωρινής απασχόλησης και προσωρινά απασχολουμένων εφόσον υπάρξει υπέρβαση της μέγιστης επιτρεπόμενης διάρκειας τοποθέτησης που προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1b, εκτός αν ο προσωρινά απασχολούμενος ενημερώσει γραπτώς την εταιρία προσωρινής απασχόλησης ή τον έμμεσο εργοδότη, πριν από την παρέλευση ενός μηνός από την υπέρβαση της μέγιστης επιτρεπόμενης διάρκειας τοποθέτησης, ότι επιθυμεί τη διατήρηση σε ισχύ της σύμβασης εργασίας του με την εταιρία προσωρινής απασχόλησης,

[…]».

18 Το άρθρο 10, παράγραφος 1, πρώτη περίοδος, του τροποποιηθέντος AÜG ορίζει τα εξής:

«Σε περίπτωση που η σύμβαση που συνήφθη μεταξύ εταιρίας προσωρινής απασχόλησης και προσωρινά απασχολουμένου είναι άκυρη βάσει του άρθρου 9, θεωρείται ότι συνήφθη σχέση εργασίας μεταξύ του έμμεσου εργοδότη και του προσωρινά απασχολουμένου κατά την ημερομηνία έναρξης της απασχόλησης που συμφωνήθηκε μεταξύ του έμμεσου εργοδότη και της εταιρίας προσωρινής απασχόλησης· αν η ακυρότητα επήλθε μετά την έναρξη της απασχόλησης στον έμμεσο εργοδότη, η σχέση εργασίας μεταξύ του έμμεσου εργοδότη και του προσωρινά απασχολουμένου θεωρείται ότι συνήφθη κατά τον χρόνο επέλευσης της ακυρότητας της σύμβασης. […]»

19 Το άρθρο 19, παράγραφος 2, του τροποποιηθέντος AÜG περιλαμβάνει μεταβατική διάταξη, η οποία έχει ως εξής:

«Οι προγενέστερες της 1ης Απριλίου 2017 περίοδοι τοποθέτησης δεν λαμβάνονται υπόψη κατά τον υπολογισμό της προβλεπόμενης στο άρθρο 1, παράγραφος 1b, μέγιστης διάρκειας τοποθέτησης […]».

20 Η συλλογική σύμβαση εργασίας της 23ης Μαΐου 2012 για την προσωρινή απασχόληση στον τομέα της μεταλλουργίας και της ηλεκτροβιομηχανίας του Βερολίνου και του Βραδεμβούργου και η συλλογική σύμβαση εργασίας της 1ης Ιουνίου 2017 που τη διαδέχθηκε προβλέπουν, μεταξύ άλλων, ότι είναι δυνατή η προσωρινή χρησιμοποίηση προσωρινά απασχολούμενων. Η συλλογική σύμβαση εργασίας της 1ης Ιουνίου 2017 μνημονεύει εξάλλου ρητώς τη ρήτρα παρέκκλισης που προβλέπεται στο άρθρο 1, παράγραφος 1b, του τροποποιηθέντος AÜG. Τα μέρη της συλλογικής συμβάσεως συμφωνούν επίσης ότι η μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης σε έμμεσο εργοδότη σύμφωνα με την εν λόγω συλλογική σύμβαση δεν μπορεί να υπερβαίνει τους 48 μήνες. Το σημείο 8 της εν λόγω συλλογικής σύμβασης περιλαμβάνει μεταβατική διάταξη. Κατά τη διάταξη αυτή, οι κοινωνικοί εταίροι συμφωνούν σε επίπεδο επιχείρησης τη μέγιστη διάρκεια της τοποθέτησης. Σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας, ισχύει από την 1η Ιουνίου 2017 μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης 36 μηνών.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

21 Ο NP εργαζόταν από την 1η Σεπτεμβρίου 2014 σε εταιρία προσωρινής απασχόλησης. Από την ημερομηνία εκείνη και μέχρι τις 31 Μαΐου 2019, με εξαίρεση χρονικό διάστημα δύο μηνών κατά το οποίο είχε λάβει γονική άδεια, τοποθετήθηκε κατ' αποκλειστικότητα στην Daimler, η οποία

ήταν ο έμμεσος εργοδότης, όπου και εργάστηκε αδιαλείπτως στη γραμμή παραγωγής κινητήρων. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η απασχόληση στην επίμαχη θέση εργασίας δεν αφορούσε την αναπλήρωση άλλου εργαζομένου.

22 Με αγωγή που άσκησε στις 27 Ιουνίου 2019 ενώπιον του Arbeitsgericht Berlin (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου εργατικών διαφορών Βερολίνου, Γερμανία), ο NP ζήτησε να αναγνωριστεί ότι μεταξύ αυτού και της Daimler υπάρχει σχέση εργασίας από την 1η Σεπτεμβρίου 2015, επικουρικώς δε από την 1η Μαρτίου 2016, επικουρικότερον από την 1η Νοεμβρίου 2016, άλλως έτι επικουρικότερον από την 1η Οκτωβρίου 2018 ή, όλως επικουρικώς, από την 1η Μαΐου 2019. Προς τούτο, υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι η τοποθέτησή του στην Daimler, λόγω της διάρκειάς της η οποία υπερβαίνει το ένα έτος, δεν μπορούσε να χαρακτηρίζεται ως «προσωρινή» και ότι η μεταβατική διάταξη του άρθρου 19, παράγραφος 2, του τροποποιηθέντος AÜG αντιβαίνει στο δίκαιο της Ένωσης. Με απόφαση της 8ης Οκτωβρίου 2019, το εν λόγω δικαστήριο απέρριψε την αγωγή.

23 Στις 22 Νοεμβρίου 2019 ο NP άσκησε έφεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (δευτεροβάθμιου δικαστηρίου εργατικών διαφορών Βερολίνου-Βραδεμβούργου, Γερμανία).

24 Το ως άνω δικαστήριο διευκρινίζει ότι ο νόμος με τον οποίο μεταφέρθηκε στο εσωτερικό δίκαιο η οδηγία 2008/104 προέβλεπε μεν εξαρχής ότι η τοποθέτηση εργαζομένων σε έμμεσους εργοδότες είναι δυνατή μόνον «προσωρινά», μέγιστη όμως διάρκεια τοποθέτησης –η οποία ορίστηκε στους 18 μήνες– θεσπίστηκε στην εθνική νομοθεσία το πρώτον την 1η Απριλίου 2017, με την επιφύλαξη παρεκκλίσεων οι οποίες ενδεχομένως έχουν συνομολογηθεί στο πλαίσιο κλαδικής συλλογικής σύμβασης του οικείου κλάδου ή στο πλαίσιο συμφωνίας συναφθείσας μεταξύ συμβουλίου εργαζομένων και εργοδότη ή επιτροπής προσωπικού και δημόσιας υπηρεσίας με βάση την εν λόγω κλαδική συλλογική σύμβαση. Από την ίδια επίσης ημερομηνία, η εφαρμοστέα κανονιστική ρύθμιση προβλέπει, ως κύρωση σε περίπτωση υπέρβασης της εν λόγω μέγιστης διάρκειας, ότι από την ημερομηνία έναρξης της συμφωνηθείσας τοποθέτησης θεωρείται ότι έχει συναφθεί σχέση εργασίας μεταξύ έμμεσου εργοδότη και προσωρινά απασχολουμένου.

25 Το εν λόγω δικαστήριο διευκρινίζει επιπροσθέτως ότι ο μνημονευόμενος στην προηγούμενη σκέψη τροποποιητικός νόμος περιλαμβάνει μεταβατική διάταξη, κατά την οποία, για τον υπολογισμό της μέγιστης διάρκειας τοποθέτησης λαμβάνονται υπόψη μόνον τα μεταγενέστερα της 1ης Απριλίου 2017 χρονικά διαστήματα εργασίας. Πέραν τούτου, η μνημονευόμενη στη σκέψη 20 της παρούσας απόφασης συλλογική σύμβαση εργασίας της 1ης Ιουνίου 2017 και η εφαρμοζόμενη στην Daimler συμφωνία σε επίπεδο επιχείρησης της 20ής Σεπτεμβρίου 2017 προβλέπουν μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης 36 μηνών, υπολογιζόμενη από την 1η Ιουνίου 2017 και την 1η Απριλίου 2017 αντιστοίχως. Επομένως, για έναν εργαζόμενο όπως ο NP, η διάρκεια της τοποθέτησής του στην Daimler δεν θεωρείται, βάσει της εφαρμοστέας κανονιστικής ρύθμισης, ότι υπερέβη την προβλεπόμενη στην εν λόγω ρύθμιση μέγιστη διάρκεια, παρότι η εν λόγω τοποθέτηση διήρκεσε για περίοδο περίπου πέντε ετών.

26 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, στο μέτρο που ο NP ζητεί να αναγνωριστεί η ύπαρξη σχέσης εργασίας του με την Daimler πριν από την 1η Οκτωβρίου 2018, η αγωγή του μπορεί να ευδοκιμήσει πλήρως μόνον εφόσον τούτο επιβάλλεται από το δίκαιο της Ένωσης.

27 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Landesarbeitsgericht Berlin-Brandenburg (δευτεροβάθμιο δικαστήριο εργατικών διαφορών Βερολίνου-Βραδεμβούργου) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Πρέπει να γίνει δεκτό ότι η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένου σε έμμεσο εργοδότη παύει να θεωρείται “προσωρινή” κατά την έννοια του άρθρου 1 της οδηγίας 2008/104 όταν η απασχόληση λαμβάνει χώρα σε μόνιμη θέση εργασίας η οποία δεν καλύπτεται στο πλαίσιο αναπλήρωσης;

2) Πρέπει να θεωρηθεί ότι η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένου για χρονικό διάστημα μικρότερο των 55 μηνών δεν είναι πλέον “προσωρινή” κατά την έννοια του άρθρου 1 της οδηγίας 2008/104;

[…] Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο και/ή στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα […]:

[3)] Έχει ο προσωρινά απασχολούμενος δικαίωμα να ζητήσει την αναγνώριση της ύπαρξης σχέσης εργασίας με τον έμμεσο εργοδότη ακόμη και αν το εθνικό δίκαιο δεν προβλέπει τέτοια κύρωση πριν από την 1η Απριλίου 2017;

[4)] Αντιβαίνει εθνική ρύθμιση, όπως το άρθρο 19, παράγραφος 2, του [τροποποιηθέντος AÜG], στο άρθρο 1 της οδηγίας 2008/104 εάν θεσπίζει μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης 18 μηνών για κάθε εργαζόμενο, το πρώτον από την 1η Απριλίου 2017, αλλά αποκλείει ρητώς τον συνυπολογισμό των προγενέστερων περιόδων τοποθέτησης, μολονότι, αν λαμβάνονταν υπόψη οι προγενέστερες περίοδοι, η τοποθέτηση δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως προσωρινή;

[5)] Μπορεί η επιμήκυνση της μέγιστης διάρκειας ατομικής τοποθέτησης να επαφίεται στα μέρη συλλογικής σύμβασης; Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως: Ισχύει το ίδιο και για μέρη συλλογικής σύμβασης τα οποία δεν είναι αρμόδια για τη σχέση εργασίας του οικείου προσωρινά απασχολουμένου, αλλά για τον κλάδο δραστηριότητας του έμμεσου εργοδότη;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

28 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ’ ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 έχει την έννοια ότι ο διαλαμβανόμενος στην εν λόγω διάταξη όρος «προσωρινά» αποκλείει την τοποθέτηση εργαζομένου ο οποίος έχει συνάψει σύμβαση ή σχέση εργασίας με εταιρία προσωρινής απασχόλησης σε έμμεσο εργοδότη για την πλήρωση θέσης εργασίας που έχει μόνιμο χαρακτήρα και δεν καλύπτεται στο πλαίσιο αναπλήρωσης.

29 Υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, για την ερμηνεία διατάξεως του δικαίου της Ένωσης πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όχι μόνον το γράμμα της με βάση το σύνηθες νόημά του στην καθημερινή γλώσσα, αλλά και το γενικό πλαίσιο εντός του οποίου χρησιμοποιείται η διάταξη και οι σκοποί της ρύθμισης στην οποία εντάσσεται (πρβλ. αποφάσεις της 24ης Ιουνίου 2010, Pontini κ.λπ., C-375/08, EU:C:2010:365, σκέψη 58, και της 29ης Ιουλίου 2019, Pelham κ.λπ., C-476/17, EU:C:2019:624, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

30 Κατά πρώτον, από το γράμμα του άρθρου 1 της οδηγίας 2008/104, στο οποίο καθορίζεται το πεδίο εφαρμογής της, προκύπτει ότι η οδηγία εφαρμόζεται, κατά την παράγραφο 1 του άρθρου αυτού, στους εργαζομένους μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης με σύμβαση εργασίας ή σχέση εξαρτημένης εργασίας, οι οποίοι τοποθετούνται σε έμμεσους εργοδότες για να εργασθούν προσωρινά υπό την επίβλεψη και τη διεύθυνσή τους.

31 Από το ίδιο το γράμμα της ως άνω διάταξης προκύπτει, συνακόλουθα, ότι ο όρος «προσωρινά» δεν αποσκοπεί να περιορίσει τη χρησιμοποίηση της προσωρινής απασχόλησης μόνον για την πλήρωση μη μόνιμων θέσεων εργασίας ή θέσεων που καλύπτονται στο πλαίσιο αναπλήρωσης, δεδομένου ότι ο όρος δεν προσδιορίζει την προς πλήρωση θέση απασχόλησης, αλλά τους όρους τοποθέτησης του εργαζομένου στον έμμεσο εργοδότη.

32 Κατά δεύτερον, η γραμματική αυτή ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 ενισχύεται από το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται η συγκεκριμένη διάταξη και, ειδικότερα, από την όλη οικονομία της οδηγίας.

33 Συγκεκριμένα, επισημαίνεται, πρώτον, ότι καμία διάταξη της οδηγίας 2008/104 δεν αφορά τη φύση της εργασίας ή το είδος της θέσης που πρέπει να καλυφθεί στην επιχείρηση του έμμεσου εργοδότη. Ομοίως, η οδηγία δεν απαριθμεί τις περιπτώσεις στις οποίες μπορεί να δικαιολογείται η προσφυγή στη μορφή αυτή εργασίας, δεδομένου ότι τα κράτη μέλη, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 37 των προτάσεών του, διατηρούν ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως κατά τον καθορισμό των περιπτώσεων στις οποίες η χρήση της προσωρινής απασχόλησης είναι δικαιολογημένη. Συναφώς, η οδηγία 2008/104 προβλέπει μόνον τη θέσπιση στοιχειωδών απαιτήσεων, όπως προκύπτει από το άρθρο 9, παράγραφος 2, αυτής [πρβλ. απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 41].

34 Δεύτερον, επισημαίνεται ότι ο όρος «προσωρινά» χρησιμοποιείται επίσης στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχεία β′ έως ε′, της οδηγίας 2008/104, το οποίο ορίζει τις έννοιες «εταιρεία προσωρινής απασχόλησης», «προσωρινά απασχολούμενος», «έμμεσος εργοδότης» και «τοποθέτηση». Το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι από τους ορισμούς αυτούς προκύπτει ότι η σχέση εργασίας με έμμεσο εργοδότη είναι εκείνη που έχει, ως εκ της φύσεώς της, προσωρινό χαρακτήρα [πρβλ. απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 61].

35 Τρίτον, το Δικαστήριο έχει επίσης κρίνει ότι το άρθρο 5, παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, της οδηγίας αυτής –το οποίο προβλέπει ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και/ή πρακτική του οικείου κράτους μέλους, για να αποτραπεί η καταχρηστική εφαρμογή του άρθρου αυτού και ειδικότερα να αποτραπούν οι διαδοχικές τοποθετήσεις που αποσκοπούν σε καταστρατήγηση των διατάξεων της οδηγίας– δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να εξαρτούν την προσφυγή στην προσωρινή απασχόληση από τη μνεία τεχνικών λόγων ή λόγων που άπτονται των αναγκών παραγωγής, οργάνωσης ή αντικατάστασης εργαζομένων [πρβλ. απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 42].

36 Επομένως, όπως επισημαίνει, κατ’ ουσίαν, η Επιτροπή, η βούληση του νομοθέτη της Ένωσης δεν ήταν να περιορίσει τη χρήση της προσωρινής απασχόλησης επιτρέποντας στον προσωρινά απασχολούμενο να καλύπτει μόνον θέσεις εργασίας οι οποίες έχουν προσωρινό χαρακτήρα.

37 Κατά τρίτον, μια τέτοια ερμηνεία δεν αναιρείται από τους σκοπούς της οδηγίας 2008/104, όπως διατυπώνονται στην αιτιολογική σκέψη 12 και στο άρθρο 2 αυτής, οι οποίοι έγκεινται στη δημιουργία ενός προστατευτικού πλαισίου για τους προσωρινά απασχολούμενους, το οποίο δεν επιτρέπει διακρίσεις, χαρακτηρίζεται από διαφάνεια και είναι αναλογικό, ενώ ταυτόχρονα λαμβάνει υπόψη την ποικιλία των αγορών εργασίας και των εργασιακών σχέσεων, και στην προώθηση της ανάπτυξης ευέλικτων μορφών εργασίας, της δημιουργίας θέσεων εργασίας και της προστασίας των προσωρινά απασχολούμενων, καθόσον, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 42 των προτάσεών του, η επιδίωξη των σκοπών αυτών δεν αποκλείει τη δυνατότητα πρόσληψης προσωρινά απασχολούμενων για την πλήρωση θέσεων εργασίας οι οποίες είναι μόνιμες και δεν καλύπτονται στο πλαίσιο αναπλήρωσης. Αντιθέτως, το γεγονός ότι η οδηγία 2008/104 αποσκοπεί επίσης, όπως έχει υπενθυμίσει το Δικαστήριο, στην προώθηση της πρόσβασης των προσωρινά απασχολουμένων σε μόνιμες θέσεις εργασίας στον έμμεσο εργοδότη [απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 51] ενισχύει την ερμηνεία κατά την οποία ο προσωρινά απασχολούμενος μπορεί να τοποθετηθεί σε έμμεσο εργοδότη για την προσωρινή πλήρωση μόνιμης θέσης εργασίας, στην οποία θα μπορούσε στη συνέχεια να απασχοληθεί μονίμως.

38 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 έχει την έννοια ότι ο διαλαμβανόμενος στην εν λόγω διάταξη όρος «προσωρινά» δεν αποκλείει την τοποθέτηση εργαζομένου ο οποίος έχει συνάψει σύμβαση ή σχέση εργασίας με εταιρία προσωρινής απασχόλησης σε έμμεσο εργοδότη για την πλήρωση θέσης εργασίας που έχει μόνιμο χαρακτήρα και δεν καλύπτεται στο πλαίσιο αναπλήρωσης.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

39 Η Daimler αμφισβητεί την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, για τον λόγο ότι με αυτό ζητείται από το Δικαστήριο να προβεί σε εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών που σχετίζονται με την τοποθέτηση του εργαζομένου τον οποίο αφορά η διαφορά της κύριας δίκης.

40 Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα δεν αφορά την εξακρίβωση ή την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, αλλά τον νομικό χαρακτηρισμό της διάρκειας της τοποθέτησης του προσωρινά απασχολουμένου τον οποίο αφορά η κύρια δίκη υπό το πρίσμα της κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 2008/104 απαίτησης μια τέτοια απασχόληση να παραμένει «προσωρινή». Ο χαρακτηρισμός, όμως, από πλευράς δικαίου της Ένωσης των πραγματικών περιστατικών που έχει δεχθεί το αιτούν δικαστήριο προϋποθέτει ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, για την οποία το Δικαστήριο είναι αρμόδιο στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ (πρβλ. απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017, Asociación Profesional Elite Taxi, C-434/15, EU:C:2017:981, σκέψη 20 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

41 Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να απαντήσει στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα.

Επί του παραδεκτού

42 Η Daimler θεωρεί ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα είναι, εν πάση περιπτώσει, απαράδεκτο, διότι δεν ασκεί επιρροή στην επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

43 Συναφώς, αρκεί να επισημανθεί ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της συνεργασίας μεταξύ του Δικαστηρίου και των εθνικών δικαστηρίων που καθιερώνεται με το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, εναπόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της εκδοθησόμενης δικαστικής απόφασης, να αξιολογήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της υπόθεσης, τόσο την αναγκαιότητα της προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του απόφασης όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Ως εκ τούτου, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται, κατ' αρχήν, να αποφανθεί (απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2021, job-medium, C-233/20, EU:C:2021:960, σκέψη 17 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

44 Συνεπώς, για τα ερωτήματα που αφορούν το δίκαιο της Ένωσης ισχύει τεκμήριο λυσιτέλειας. Το Δικαστήριο μπορεί να αρνηθεί να αποφανθεί επί προδικαστικού ερωτήματος που έχει υποβάλει εθνικό δικαστήριο μόνον όταν είναι πρόδηλο ότι η ζητούμενη ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης ουδεμία σχέση έχει με το υποστατό ή με το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή, ακόμη, όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά και νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2021, job-medium, C-233/20, EU:C:2021:960, σκέψη 18 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

45 Εν προκειμένω, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 40 της παρούσας απόφασης, με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται σχετικά με τον νομικό χαρακτηρισμό της διάρκειας της τοποθέτησης του προσωρινά απασχολουμένου στην υπόθεση της κύριας δίκης, υπό το πρίσμα της κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 2008/104 απαίτησης μια τέτοια απασχόληση να παραμένει «προσωρινή». Το εν λόγω δικαστήριο προσθέτει, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 26 της παρούσας απόφασης, ότι, δεδομένου ότι ο NP ζητεί να αναγνωριστεί ότι η σχέση εργασίας του με την Daimler υφίστατο πριν από την 1η Οκτωβρίου 2018, η αγωγή του μπορεί να ευδοκιμήσει πλήρως μόνον εφόσον τούτο επιβάλλεται από το δίκαιο της Ένωσης.

46 Επομένως, διαπιστώνεται ότι το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα αφορά την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης και ότι η απάντηση που θα δοθεί σε αυτό είναι κρίσιμη για την επίλυση της διαφοράς που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου.

47 Επομένως, το ως άνω προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

48 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου που προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο εναπόκειται να δώσει στο εθνικό δικαστήριο χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα προδικαστικά ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί. Ειδικότερα, αποστολή του Δικαστηρίου είναι να ερμηνεύει όλες τις διατάξεις του δικαίου της Ένωσης που έχουν ανάγκη τα εθνικά δικαστήρια προκειμένου να αποφανθούν επί των διαφορών των οποίων έχουν επιληφθεί, ακόμη και όταν οι διατάξεις αυτές

δεν μνημονεύονται ρητώς στα ερωτήματα που του υποβάλλουν τα εν λόγω δικαστήρια (απόφαση της 21ης Ιουνίου 2016, New Valmar, C-15/15, EU:C:2016:464, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

49 Κατά συνέπεια, μολονότι τυπικώς το αιτούν δικαστήριο οριοθέτησε το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα μόνο στο ζήτημα της ερμηνείας του άρθρου 1 της οδηγίας 2008/104, το γεγονός αυτό δεν εμποδίζει το Δικαστήριο να του παράσχει όλα τα στοιχεία ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης τα οποία μπορεί να αποδειχθούν χρήσιμα για την κρίση της υποθέσεως της οποίας έχει επιληφθεί, ανεξαρτήτως του αν το αιτούν δικαστήριο τα μνημονεύει ρητώς στο ερώτημά του. Συναφώς, εναπόκειται στο Δικαστήριο να προσδιορίσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των στοιχείων που του παρέσχε το εθνικό δικαστήριο και ιδίως το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής, τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης που χρήζουν ερμηνείας λαμβανομένου υπόψη του αντικειμένου της διαφοράς της κύριας δίκης (πρβλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 21ης Ιουνίου 2016, New Valmar, C-15/15, EU:C:2016:464, σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

50 Εν προκειμένω, μολονότι με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 1 της οδηγίας 2008/104 και, ειδικότερα, τον όρο «προσωρινά» της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού, από το σκεπτικό της αποφάσεως περί παραπομπής προκύπτει, εντούτοις, ότι με το συγκεκριμένο ερώτημα δεν ζητείται να διευκρινιστεί κατά πόσον η τοποθέτηση του συγκεκριμένου προσωρινά απασχολουμένου εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας, αλλά μάλλον αν αυτή εξακολουθεί να μπορεί να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή» κατά την έννοια της οδηγίας ή αν έχει, αντιθέτως, καταχρηστικό χαρακτήρα, λόγω των διαδοχικών ανανεώσεών της, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα να διαρκεί η τοποθέτηση του εργαζομένου για χρονικό διάστημα 55 μηνών, το δε αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι ο NP προέβαλε ενώπιόν του έναν τέτοιον καταχρηστικό χαρακτήρα.

51 Επομένως, με το ως άνω ερώτημα ζητείται, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν, υπό συνθήκες όπως αυτές της υποθέσεως της κύριας δίκης, τέτοιες ανανεώσεις είναι δυνατόν να συνιστούν καταχρηστική προσφυγή σε διαδοχικές τοποθετήσεις προσωρινά απασχολούμενου, κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 5, της οδηγίας 2008/104.

52 Υπό τις συνθήκες αυτές, το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να αναδιατυπωθεί και να γίνει δεκτό ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5, παράγραφος 5, της οδηγίας 2008/104 έχουν την έννοια ότι η ανανέωση των τοποθετήσεων προσωρινά απασχολουμένου στην ίδια θέση εργασίας σε έμμεσο εργοδότη για χρονικό διάστημα 55 μηνών αποτελεί καταχρηστική προσφυγή σε διαδοχικές τοποθετήσεις.

53 Εκ προοιμίου, επισημαίνεται, αφενός, ότι σκοπός της οδηγίας 2008/104 δεν είναι να καθορίσει κατά τρόπο συγκεκριμένο τη διάρκεια τοποθέτησης προσωρινά απασχολουμένου σε έμμεσο εργοδότη πέραν της οποίας η τοποθέτησή του δεν μπορεί πλέον να χαρακτηρίζεται ως «προσωρινή». Συγκεκριμένα, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι ούτε το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104, το οποίο, όπως υπενθυμίστηκε στη σκέψη 30 της παρούσας απόφασης, αναφέρεται στην τοποθέτηση εργαζομένων σε έμμεσους εργοδότες προκειμένου να εργασθούν «προσωρινά», ούτε κάποια άλλη διάταξη της ίδιας οδηγίας καθορίζει τη διάρκεια πέραν της οποίας η τοποθέτηση δεν μπορεί πλέον να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή». Ομοίως, καμία διάταξη της εν λόγω οδηγίας δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν στο εθνικό τους δίκαιο τέτοια διάρκεια.

54 Αφετέρου, το άρθρο 5, παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2008/104, το οποίο επιβάλλει, μεταξύ άλλων, στα κράτη μέλη να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να αποτραπούν οι διαδοχικές τοποθετήσεις που αποσκοπούν σε καταστρατήγηση των διατάξεων της οδηγίας, δεν τα υποχρεώνει να περιορίζουν τον αριθμό των διαδοχικών τοποθετήσεων του ίδιου εργαζομένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη, ούτε και προβλέπει κάποιο συγκεκριμένο μέτρο το οποίο τα κράτη μέλη οφείλουν να λάβουν προς τον σκοπό αυτόν, μεταξύ άλλων και προς αποφυγή των καταχρήσεων [πρβλ. απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψεις 42 και 44].

55 Συνεπώς, οι διατάξεις της οδηγίας 2008/104 δεν επιβάλλουν στα κράτη μέλη την υποχρέωση θέσπισης συγκεκριμένης κανονιστικής ρύθμισης στον τομέα αυτόν (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 17ης Μαρτίου 2015, AKT, C-533/13, EU:C:2015:173, σκέψη 31).

56 Εντούτοις, όπως έχει υπενθυμίσει το Δικαστήριο, το άρθρο 5 παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2008/104 επιβάλλει στα κράτη μέλη να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να αποτρέπονται οι διαδοχικές τοποθετήσεις προσωρινά απασχολούμενου, οι οποίες αποσκοπούν σε καταστρατήγηση των διατάξεων της οδηγίας στο σύνολό της. Ειδικότερα, τα κράτη μέλη πρέπει να λαμβάνουν μέριμνα ώστε η παροχή εργασίας μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης στον ίδιο έμμεσο εργοδότη να μην καθίσταται μόνιμη κατάσταση για τον προσωρινά απασχολούμενο [απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψεις 55 και 60].

57 Συναφώς, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να καθορίζουν στο εσωτερικό τους δίκαιο συγκεκριμένη διάρκεια πέραν της οποίας η τοποθέτηση δεν μπορεί πλέον να χαρακτηρίζεται ως προσωρινή, ιδίως σε περίπτωση διαδοχικών τοποθετήσεων του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη που εκτείνονται σε μεγάλο χρονικό διάστημα. Πάντως, η διάρκεια του χρονικού αυτού διαστήματος πρέπει, σύμφωνα με το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104, να έχει κατ' ανάγκην προσωρινό χαρακτήρα, ήτοι να είναι, κατά τη συνήθη έννοια του όρου στην καθομιλουμένη, χρονικώς περιορισμένη.

58 Σε περίπτωση κατά την οποία στην εφαρμοστέα στο κράτος μέλος ρύθμιση δεν προβλέφθηκε τέτοια διάρκεια, εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια να την προσδιορίζουν ανά περίπτωση, λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων περιστάσεων, στις οποίες περιλαμβάνονται ιδίως οι ιδιαιτερότητες του οικείου τομέα (πρβλ. απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 2008, Andersen, C-306/07, EU:C:2008:743, σκέψη 52), καθώς και να διασφαλίζουν, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 46 των προτάσεών του, ότι οι διαδοχικές τοποθετήσεις προσωρινά απασχολουμένου δεν πραγματοποιούνται με σκοπό να καταστρατηγηθούν οι σκοποί της οδηγίας 2008/104 και, ειδικότερα, η προσωρινή φύση της εργασίας μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης.

59 Για τον κατά τα ως άνω προσδιορισμό, το αιτούν δικαστήριο δύναται, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, να λάβει υπόψη τις ακόλουθες εκτιμήσεις.

60 Εάν από τις διαδοχικές τοποθετήσεις του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη προκύπτει ότι η διάρκεια του συνολικού χρόνου παροχής εργασίας στον συγκεκριμένο εργοδότη είναι μεγαλύτερη από εκείνη που θα μπορούσε ευλόγως να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή», λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των κρίσιμων περιστάσεων, στις οποίες περιλαμβάνονται ιδίως οι ιδιαιτερότητες του οικείου τομέα, αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει

ένδειξη καταχρηστικής προσφυγής σε διαδοχικές τοποθετήσεις, κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2008/104 [πρβλ. απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 69].

61 Ομοίως, διαδοχικές τοποθετήσεις του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη καταστρατηγούν τον πυρήνα των διατάξεων της οδηγίας 2008/104 και συνιστούν κατάχρηση αυτής της μορφής σχέσης εργασίας, κατά το μέτρο που θίγουν την επιτευχθείσα με την οδηγία αυτή ισορροπία μεταξύ της ευελιξίας για τους εργοδότες και της ασφάλειας για τους εργαζομένους, υποσκάπτοντας τη δεύτερη [απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 70].

62 Τέλος, όταν, σε μία συγκεκριμένη περίπτωση, δεν δίδεται καμία αντικειμενική εξήγηση για το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος έμμεσος εργοδότης χρησιμοποιεί διαδοχικές συμβάσεις προσωρινής απασχόλησης, εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξετάσει, εντός του εθνικού κανονιστικού πλαισίου και λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις κάθε περίπτωσης, αν καταστρατηγείται διάταξη της οδηγίας 2008/104, τούτο δε κατά μείζονα λόγο όταν οι εν λόγω διαδοχικές συμβάσεις προβλέπουν την τοποθέτηση στον έμμεσο εργοδότη του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου [απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 71].

63 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5, παράγραφος 5, της οδηγίας 2008/104 έχουν την έννοια ότι η ανανέωση των τοποθετήσεων προσωρινά απασχολουμένου στην ίδια θέση εργασίας σε έμμεσο εργοδότη για χρονικό διάστημα 55 μηνών αποτελεί καταχρηστική προσφυγή σε διαδοχικές τοποθετήσεις, εάν από τις διαδοχικές τοποθετήσεις του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη προκύπτει ότι η διάρκεια του χρόνου παροχής εργασίας στον συγκεκριμένο εργοδότη είναι μεγαλύτερη από εκείνη που θα μπορούσε ευλόγως να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή», λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των κρίσιμων περιστάσεων, στις οποίες περιλαμβάνονται ιδίως οι ιδιαιτερότητες του οικείου τομέα, και εντός του εθνικού κανονιστικού πλαισίου, χωρίς να δίδεται καμία αντικειμενική εξήγηση για το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος έμμεσος εργοδότης χρησιμοποιεί σειρά διαδοχικών συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης, η δε σχετική κρίση εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο.

Επί του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος

64 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το οποίο πρέπει να εξεταστεί τρίτο κατά σειρά, υποβάλλεται από το αιτούν δικαστήριο λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι, όπως το ίδιο διευκρινίζει, παρότι η εθνική ρύθμιση προέβλεπε από την 1η Δεκεμβρίου 2011 ότι η τοποθέτηση του εργαζομένου σε έμμεσο εργοδότη έπρεπε να είναι προσωρινή, ο Γερμανός νομοθέτης όρισε το πρώτον με πράξη τροποποιητική της εν λόγω ρύθμισης, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Απριλίου 2017, ήτοι έξι και πλέον έτη μετά την ημερομηνία κατά την οποία έπρεπε να τεθεί σε εφαρμογή η οδηγία 2008/104, και με την επιφύλαξη παρεκκλίσεων οι οποίες μπορούν να συνομολογηθούν με κλαδική συλλογική σύμβαση του κλάδου στον οποίο πραγματοποιείται η τοποθέτηση ή με συμφωνία μεταξύ συμβουλίου εργαζομένων και εργοδότη ή επιτροπής προσωπικού και δημόσιας υπηρεσίας συναφθείσας βάσει της εν λόγω κλαδικής συλλογικής σύμβασης, ότι η μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης προσωρινά απασχολουμένου ανέρχεται σε 18 μήνες, προβλέποντας ταυτόχρονα, με

μεταβατική διάταξη, ότι για τον υπολογισμό της εν λόγω μέγιστης διάρκειας τοποθέτησης λαμβάνονται υπόψη μόνον οι μεταγενέστερες της 1ης Απριλίου 2017 περίοδοι τοποθέτησης του εργαζομένου.

65 Το αιτούν δικαστήριο, εκτός του ότι διερωτάται αν η οδηγία 2008/104 αντιτίθεται σε μια τέτοια ρύθμιση, καθόσον με αυτή αποκλείεται ο συνυπολογισμός χρονικών περιόδων που προηγήθηκαν της έναρξης ισχύος της ρύθμισης, παρότι ο συνυπολογισμός τους θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα μια τοποθέτηση να μην μπορεί πλέον να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή», ζητεί να διευκρινιστεί αν υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη, εν όλω ή εν μέρει, την επίμαχη μεταβατική διάταξη.

66 Επομένως, με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία θεσπίζει μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη, αποκλείοντας παράλληλα, με μεταβατική διάταξή της, να λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της εν λόγω διάρκειας οι περίοδοι τοποθέτησης οι οποίες προηγήθηκαν της έναρξης ισχύος της ρύθμισης. Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, επιληφθέν διαφοράς ανακύπτουσας αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών, υποχρεούται να αφήσει ανεφάρμοστη τέτοια μεταβατική διάταξη.

67 Όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, το άρθρο 5, παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2008/104 επιβάλλει στα κράτη μέλη, με σαφή, ακριβή και ανεπιφύλακτη διατύπωση, να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για την αποτροπή των καταχρήσεων που συνίστανται σε διαδοχικές τοποθετήσεις μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης με σκοπό την καταστρατήγηση των διατάξεων της οδηγίας. Επομένως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι αντιβαίνει στη διάταξη αυτή η μη λήψη μέτρων, εκ μέρους των κρατών μελών, για τη διασφάλιση της προσωρινότητας της προσωρινής απασχόλησης [απόφαση της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 63].

68 Τούτου λεχθέντος, υπομνήσθηκε, στη σκέψη 53 της παρούσας αποφάσεως, ότι καμία διάταξη της οδηγίας 2008/104 δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να προβλέπουν στο εσωτερικό τους δίκαιο χρονικό διάστημα μετά το πέρας του οποίου η τοποθέτηση δεν μπορεί πλέον να χαρακτηρίζεται ως «προσωρινή».

69 Αντιθέτως, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα, αφενός, να θεσπίζουν στο εσωτερικό τους δίκαιο μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης πέραν της οποίας η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένου σε έμμεσο εργοδότη θεωρείται ότι δεν έχει πλέον προσωρινό χαρακτήρα και, αφετέρου, να θεσπίζουν σχετικές μεταβατικές διατάξεις.

70 Συγκεκριμένα, από το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 προκύπτει ότι οι διατάξεις της δεν θίγουν το δικαίωμα των κρατών μελών να εφαρμόζουν ή να θεσπίζουν διατάξεις ευνοϊκότερες προς τους εργαζόμενους, στις οποίες συγκαταλέγεται εθνική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, με την οποία καθορίζεται μέγιστη διάρκεια πέραν της οποίας η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένου σε έμμεσο εργοδότη δεν θεωρείται πλέον προσωρινού χαρακτήρα.

71 Ωστόσο, στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να παραβιάζουν τις διατάξεις της οδηγίας 2008/104. Επομένως, αφενός, κατά τον καθορισμό της μέγιστης διάρκειας τοποθέτησης προσωρινά απασχολούμενου σε έμμεσο εργοδότη, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να καθορίζουν

μέγιστη διάρκεια υπερβαίνουσα τον προσωρινό χαρακτήρα μιας τέτοιας τοποθέτησης ή επιτρέπουσα διαδοχικές τοποθετήσεις προσωρινά απασχολουμένου κατά τρόπο ο οποίος καταστρατηγεί τις διατάξεις της οδηγίας, σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 1, παράγραφος 1, και στο άρθρο 5, παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, αυτής. Αφετέρου, όπως προκύπτει από το άρθρο 9, παράγραφος 2, της οδηγίας 2008/104, η εφαρμογή της δεν αποτελεί επ' ουδενί επαρκή λόγο δικαιολογούντα την υποβάθμιση του γενικού επιπέδου προστασίας των εργαζομένων στους τομείς που καλύπτει η οδηγία.

72 Δεδομένου ότι, κατά το άρθρο 11, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104, τα κράτη μέλη όφειλαν να συμμορφωθούν προς τις διατάξεις της το αργότερο έως τις 5 Δεκεμβρίου 2011, πρέπει να θεωρηθεί ότι, από την ίδια ημερομηνία, είχαν την υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένων δεν θα υπερέβαινε διάρκεια δυνάμενη να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή».

73 Εν προκειμένω δε, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, ο γενικός εισαγγελέας στο σημείο 62 των προτάσεών του, μεταβατική διάταξη, όπως αυτή που αναφέρεται στη σκέψη 19 της παρούσας απόφασης, δεν μπορεί να έχει ως συνέπεια να καθίσταται άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας η προστασία που προσφέρει η οδηγία 2008/104 σε προσωρινά απασχολούμενο η τοποθέτηση του οποίου δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί ως «προσωρινή», κατά την έννοια της οδηγίας, λόγω της συνολικής διάρκειας της τοποθέτησής του σε έμμεσο εργοδότη.

74 Επομένως, η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία καθορίζει μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης του ίδιου προσωρινά απασχολούμενου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη, εάν η εν λόγω ρύθμιση καθιστά άνευ πρακτικής αποτελεσματικότητας την προστασία που προσφέρει η οδηγία 2008/104 σε προσωρινά απασχολούμενο η τοποθέτηση του οποίου δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί ως «προσωρινή», κατά την έννοια της οδηγίας, λόγω της συνολικής διάρκειας της τοποθέτησής του σε έμμεσο εργοδότη. Στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν όντως συντρέχει τέτοια περίπτωση.

75 Σε καταφατική περίπτωση, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν, επιληφθέν διαφοράς ανακύπτουσας αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών, είναι υποχρεωμένο να αφήσει ανεφάρμοστη μεταβατική διάταξη όπως αυτή για την οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 19 της παρούσας απόφασης.

76 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένως κρίνει ότι εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς που έχει ανακύψει αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών υποχρεούται, όταν εφαρμόζει τις διατάξεις του εσωτερικού δικαίου που έχουν θεσπισθεί με σκοπό τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο των υποχρεώσεων που προβλέπει μια οδηγία, να λαμβάνει υπόψη το σύνολο των κανόνων του εθνικού δικαίου και να τους ερμηνεύει, κατά το μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος καθώς και του σκοπού της ως άνω οδηγίας, προκειμένου να καταλήξει σε λύση σύμφωνη προς τον σκοπό που αυτή επιδιώκει (αποφάσεις της 15ης Ιανουαρίου 2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 38 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 4ης Ιουνίου 2015, Faber, C-497/13, EU:C:2015:357, σκέψη 33).

77 Εντούτοις, η αρχή αυτή της σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του εθνικού δικαίου έχει κάποια όρια. Συγκεκριμένα, η υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να λαμβάνει υπόψη το περιεχόμενο οδηγίας κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των σχετικών κανόνων του εθνικού δικαίου οριοθετείται από τις γενικές αρχές του δικαίου και δεν μπορεί να αποτελέσει έρεισμα για contra legem ερμηνεία του εθνικού δικαίου [πρβλ. αποφάσεις της 15ης Ιανουαρίου 2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 39, της 13ης Δεκεμβρίου 2018,

Hein, C-385/17, EU:C:2018:1018, σκέψη 51, και της 14ης Οκτωβρίου 2020, KG (Διαδοχικές τοποθετήσεις στον ίδιο έμμεσο εργοδότη μέσω εταιρίας προσωρινής απασχόλησης), C-681/18, EU:C:2020:823, σκέψη 66 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία].

78 Εν προκειμένω, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 63 και 64 των προτάσεών του, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει αν η μνημονευόμενη στη σκέψη 19 της παρούσας αποφάσεως μεταβατική διάταξη μπορεί, λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των κανόνων του εθνικού δικαίου, να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο προς τις απαιτήσεις της οδηγίας 2008/104 και, ως εκ τούτου, με τρόπο άλλον πέραν του να στερηθεί ο ενάγων της κύριας δίκης το δικαίωμα να επικαλεστεί τη συνολική διάρκεια της τοποθέτησής του στον έμμεσο εργοδότη, προκειμένου το εν λόγω δικαστήριο να διαπιστώσει, ενδεχομένως, την υπέρβαση του προσωρινού χαρακτήρα της συγκεκριμένης τοποθέτησης.

79 Σε περίπτωση που είναι αδύνατη η σύμφωνη προς τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης ερμηνεία της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως, η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης επιβάλλει στο εθνικό δικαστήριο στο οποίο έχει ανατεθεί, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του, η εφαρμογή των κανόνων του δικαίου της Ένωσης την υποχρέωση να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητά τους, αφήνοντας εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας, έστω και μεταγενέστερη, χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμείνει την προηγούμενη εξαφάνισή της είτε διά της νομοθετικής οδού είτε μέσω οποιασδήποτε άλλης συνταγματικής διαδικασίας (απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2022, Thelen Technopark Berlin, C-261/20, EU:C:2022:33, σκέψη 30 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

80 Πάντως, πρέπει ακόμη να λαμβάνονται υπόψη και άλλα ουσιώδη χαρακτηριστικά του δικαίου της Ένωσης και, ειδικότερα, η φύση και τα έννομα αποτελέσματα των οδηγιών (απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2022, Thelen Technopark Berlin, C-261/20, EU:C:2022:33, σκέψη 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

81 Επομένως, μια οδηγία δεν μπορεί, αφ' εαυτής, να γεννά υποχρεώσεις εις βάρος ιδιώτη και, επομένως, δεν χωρεί επίκλησή της έναντι αυτού ενώπιον εθνικού δικαστηρίου. Συγκεκριμένα, δυνάμει του άρθρου 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, ο δεσμευτικός χαρακτήρας μιας οδηγίας, στον οποίο στηρίζεται η δυνατότητα επικλήσεώς της, υφίσταται μόνον έναντι «κάθε κράτους μέλους στο οποίο απευθύνεται», η δε Ένωση δύναται να επιβάλλει, κατά τρόπο γενικό και αφηρημένο, υποχρεώσεις με άμεσο αποτέλεσμα εις βάρος ιδιωτών μόνον στις περιπτώσεις που της απονέμεται εξουσία εκδόσεως κανονισμών. Ως εκ τούτου, ακόμη και αν μια διάταξη οδηγίας είναι σαφής, ακριβής και απαλλαγμένη αιρέσεων, δεν παρέχει στον εθνικό δικαστή τη δυνατότητα να αφήσει ανεφάρμοστη αντίθετη προς αυτή διάταξη του εσωτερικού δικαίου, εάν, κατ' αυτόν τον τρόπο, επιβάλλεται πρόσθετη υποχρέωση σε ιδιώτη (απόφαση της 18ης Ιανουαρίου 2022, Thelen Technopark Berlin, C-261/20, EU:C:2022:33, σκέψη 32 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

82 Επομένως, εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς ανακύπτουσας αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών δεν υποχρεούται, βάσει του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστη μεταβατική διάταξη αντιβαίνουσα στο δίκαιο της Ένωσης, με την οποία αποκλείεται, στο πλαίσιο εφαρμογής ρύθμισης η οποία καθορίζει τη μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης προσωρινά απασχολουμένου, ο συνυπολογισμός των περιόδων τοποθέτησης που προηγήθηκαν της έναρξης ισχύος της εν λόγω ρύθμισης.

83 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία θεσπίζει μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη, εάν η

εθνική ρύθμιση, με μεταβατική διάταξή της, αποκλείει να λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της εν λόγω διάρκειας οι περίοδοι τοποθέτησης οι οποίες προηγήθηκαν της έναρξης ισχύος της ρύθμισης, στερώντας από το εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να λάβει υπόψη την πραγματική διάρκεια τοποθέτησης του προσωρινά απασχολουμένου προκειμένου να κριθεί αν η τοποθέτηση είχε «προσωρινό» χαρακτήρα κατά την έννοια της οδηγίας, κρίση η οποία εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο. Εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς ανακύπτουσας αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών δεν υποχρεούται, βάσει του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστη μια τέτοια αντιβαίνουσα στο δίκαιο της Ένωσης μεταβατική διάταξη.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

Επί του παραδεκτού

84 Η Daimler υποστηρίζει ότι το τρίτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτο, διότι δεν αποδεικνύεται η σχέση του με το δίκαιο της Ένωσης.

85 Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι το εν λόγω προδικαστικό ερώτημα αφορά ειδικώς το ζήτημα κατά πόσον προσωρινά απασχολούμενος μπορεί να αντλήσει απευθείας από το δίκαιο της Ένωσης δικαίωμα για την αναγνώριση σχέσης εργασίας με έμμεσο εργοδότη εάν το εθνικό δίκαιο δεν έχει προβλέψει κυρώσεις σε περίπτωση μη τήρησης των διατάξεων της οδηγίας 2008/104. Ως εκ τούτου, η σχέση με το δίκαιο της Ένωσης αποδεικνύεται επαρκώς.

86 Επομένως, το τρίτο προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

87 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 έχει την έννοια ότι, ελλείψει διατάξεως του εθνικού δικαίου για την επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση μη τήρησης της οδηγίας από τις εταιρίες προσωρινής απασχόλησης ή τους έμμεσους εργοδότες, ο προσωρινά απασχολούμενος μπορεί να αντλήσει από το δίκαιο της Ένωσης δικαίωμα για την αναγνώριση σχέσεως εργασίας με τον έμμεσο εργοδότη.

88 Το ερώτημα αυτό υποβλήθηκε από το αιτούν δικαστήριο λόγω του γεγονότος ότι ο Γερμανός νομοθέτης δεν είχε προβλέψει, μέχρι τις 31 Μαρτίου 2017, καμία κύρωση για την περίπτωση που η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένου δεν μπορεί πλέον να θεωρείται προσωρινή.

89 Πλην όμως, το εν λόγω δικαστήριο, το οποίο επισημαίνει ότι το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο προβλέπει τη γένεση σχέσεως εργασίας με τον έμμεσο εργοδότη σε περίπτωση που η εταιρία προσωρινής απασχόλησης δεν διαθέτει την απαιτούμενη άδεια για την τοποθέτηση εργαζομένων, διερωτάται αν από την πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 θα έπρεπε να συναχθεί ότι η ίδια κύρωση είναι επιβλητέα και στην περίπτωση που η τοποθέτηση δεν έχει πλέον προσωρινό χαρακτήρα.

90 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι η παραδοχή στην οποία στηρίζεται το αιτούν δικαστήριο, κατά την οποία στη Γερμανία δεν προβλεπόταν κύρωση για την περίπτωση κατά την οποία η τοποθέτηση προσωρινά απασχολουμένου δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί προσωρινή, αμφισβητείται από τη Γερμανική Κυβέρνηση, η οποία υπογραμμίζει ότι για τις τοποθετήσεις

προσωρινά απασχολουμένων οι οποίες δεν είχαν προσωρινό χαρακτήρα προβλεπόταν ήδη πριν από την 1η Απριλίου 2017 κύρωση, η οποία έγκειτο στην ανάκληση της άδειας την οποία απαιτείται να έχουν οι εταιρίες προσωρινής απασχόλησης για την τοποθέτηση εργαζομένων.

91 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, οι αρμοδιότητες του Δικαστηρίου και του αιτούντος δικαστηρίου είναι σαφώς διακριτές και η ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα του αιτούντος δικαστηρίου (απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2019, Spedidam, C-484/18, EU:C:2019:970, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

92 Επομένως, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφαίνεται, στο πλαίσιο προδικαστικής παραπομπής, επί της ερμηνείας των εθνικών διατάξεων. Πράγματι, το Δικαστήριο οφείλει, στο πλαίσιο της κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ των δικαστηρίων της Ένωσης και των εθνικών δικαστηρίων, να λαμβάνει υπόψη το πραγματικό και νομοθετικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται τα προδικαστικά ερωτήματα όπως ακριβώς εξειδικεύεται από την απόφαση περί παραπομπής (απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 2019, Spedidam, C-484/18, EU:C:2019:970, σκέψη 29 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

93 Κατά το άρθρο 288, τρίτο εδάφιο, ΣΛΕΕ, η οδηγία δεσμεύει κάθε κράτος μέλος στο οποίο απευθύνεται, όσον αφορά το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα, αλλά αφήνει την επιλογή του τύπου και των μέσων στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών.

94 Η διάταξη αυτή αφήνει βέβαια στα κράτη μέλη την ελεύθερη επιλογή των μέσων και μεθόδων που διασφαλίζουν την εφαρμογή της οδηγίας, η ελευθερία όμως αυτή διατηρεί ακέραια την υποχρέωση κάθε κράτους που είναι αποδέκτης της οδηγίας να λάβει στο πλαίσιο της εσωτερικής του έννομης τάξης όλα τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να εξασφαλίσει την πλήρη εφαρμογή της οδηγίας σύμφωνα με τον επιδιωκόμενο στόχο (απόφαση της 10ης Απριλίου 1984, von Colson και Kamann, 14/83, EU:C:1984:153, σκέψη 15).

95 Εν προκειμένω, το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 επιβάλλει στα κράτη μέλη να θεσπίσουν τα δέοντα μέτρα για τις περιπτώσεις μη τήρησης της οδηγίας από εταιρίες προσωρινής απασχόλησης ή έμμεσους εργοδότες. Συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη οφείλουν να μεριμνούν ώστε να υπάρχουν κατάλληλες διοικητικές ή δικαστικές διαδικασίες που να επιβάλλουν την τήρηση των υποχρεώσεων που απορρέουν από την οδηγία. Η παράγραφος 2 του εν λόγω άρθρου ορίζει επιπροσθέτως ότι τα κράτη μέλη θεσπίζουν κανόνες για τις κυρώσεις που εφαρμόζονται σε περιπτώσεις παράβασης των εθνικών διατάξεων για την εφαρμογή της οδηγίας 2008/104 και λαμβάνουν κάθε αναγκαίο μέτρο για να εξασφαλίσουν την εφαρμογή τους, ενώ διευκρινίζει ότι οι κυρώσεις αυτές πρέπει να είναι αποτελεσματικές, ανάλογες και αποτρεπτικές, η υποχρέωση δε αυτή υπενθυμίζεται και στην αιτιολογική σκέψη 21 της οδηγίας.

96 Από το γράμμα του άρθρου 10 της οδηγίας 2008/104 προκύπτει άνευ αμφισημίας ότι η διάταξη αυτή δεν περιέχει συγκεκριμένους κανόνες σχετικά με τη θέσπιση των κυρώσεων στις οποίες αναφέρεται, αλλά αφήνει στα κράτη μέλη την ελευθερία να επιλέξουν μεταξύ εκείνων που είναι κατάλληλες για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού.

97 Επομένως, προσωρινά απασχολούμενος, του οποίου η τοποθέτηση σε έμμεσο εργοδότη δεν έχει πλέον προσωρινό χαρακτήρα, κατά παράβαση των διατάξεων του άρθρου 1, παράγραφος 1, και του άρθρου 5, παράγραφος 5, πρώτη περίοδος, της οδηγίας 2008/104, δεν μπορεί, λαμβανομένης

υπόψη της νομολογίας που υπομνήσθηκε στη σκέψη 79 της παρούσας αποφάσεως, να αντλήσει από το δίκαιο της Ένωσης δικαίωμα για την αναγνώριση σχέσεως εργασίας με τον συγκεκριμένο εργοδότη.

98 Η αντίθετη ερμηνεία θα οδηγούσε, στην πράξη, σε εξάλειψη της εξουσίας εκτιμήσεως που παρέχεται αποκλειστικώς στους εθνικούς νομοθέτες, έργο των οποίων είναι η διαμόρφωση ενός κατάλληλου συστήματος κυρώσεων, εντός του πλαισίου που ορίζει το άρθρο 10 της οδηγίας 2008/104 (βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 4ης Οκτωβρίου 2018, Link Logistik N&N, C-384/17, EU:C:2018:810, σκέψη 54).

99 Τούτου λεχθέντος, πρέπει να υπομνησθεί ότι ο διάδικος ο οποίος θίγεται από το γεγονός ότι το εθνικό δίκαιο δεν είναι σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης μπορεί να επικαλεσθεί τη νομολογία που προέκυψε από την απόφαση της 19ης Νοεμβρίου 1991, Francovich κ.λπ. (C-6/90 και C-9/90, EU:C:1991:428), προκειμένου, ενδεχομένως, να αποκατασταθεί η ζημία που υπέστη (πρβλ. απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 2014, Association de médiation sociale, C-176/12, EU:C:2014:2, σκέψη 50 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

100 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 έχει την έννοια ότι, ελλείψει διατάξεως του εθνικού δικαίου για την επιβολή κύρωσης σε περίπτωση μη τήρησης της οδηγίας από τις εταιρίες προσωρινής απασχόλησης ή τους έμμεσους εργοδότες, ο προσωρινά απασχολούμενος δεν μπορεί να αντλήσει από το δίκαιο της Ένωσης δικαίωμα για την αναγνώριση σχέσεως εργασίας με τον έμμεσο εργοδότη.

Επί του πέμπτου προδικαστικού ερωτήματος

101 Με το πέμπτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία παρέχει στους κοινωνικούς εταίρους τη δυνατότητα να παρεκκλίνουν, στο επίπεδο του κλάδου δραστηριότητας των έμμεσων εργοδοτών, από την καθοριζόμενη στην εν λόγω ρύθμιση μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης προσωρινά απασχολουμένου.

102 Κατά το δικαστήριο αυτό, το ανωτέρω προδικαστικό ερώτημα υποβάλλεται λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας 2008/104, το οποίο προβλέπει ότι οι κοινωνικοί εταίροι μπορούν να θεσπίζουν διατάξεις παρεκκλίνουσες από την αρχή η οποία διατυπώνεται στην παράγραφο 1 του άρθρου αυτού, αφορά μόνον τις παρεκκλίσεις από την αρχή της ίσης μεταχείρισης, όπως αυτή συγκεκριμενοποιείται στο εν λόγω άρθρο. Συνεπώς, δεν προκύπτει ότι έχουν παρασχεθεί αρμοδιότητες στους κοινωνικούς εταίρους όσον αφορά τη ρύθμιση της διάρκειας της τοποθέτησης των εργαζομένων.

103 Βεβαίως, όπως προκύπτει από το άρθρο 5, παράγραφος 3, της οδηγίας 2008/104, τα κράτη μέλη μπορούν, υπό ορισμένες μόνον προϋποθέσεις, να παρέχουν στους κοινωνικούς εταίρους τη δυνατότητα να παρεκκλίνουν από τις προϋποθέσεις της παραγράφου 1 του άρθρου αυτού. Πέραν τούτου, κατά την αιτιολογική σκέψη 17 της οδηγίας, σε ορισμένες περιστάσεις, τα κράτη μέλη θα πρέπει να μπορούν, βάσει συμφωνίας που συνάπτουν οι κοινωνικοί εταίροι σε εθνικό επίπεδο, να παρεκκλίνουν εντός ορίων από την αρχή της ίσης μεταχείρισης, εφόσον παρέχεται ικανοποιητικό επίπεδο προστασίας.

104 Εντούτοις, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι ο ρόλος των κοινωνικών εταίρων κατά την εφαρμογή της οδηγίας 2008/104 δεν περιορίζεται στα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί με το άρθρο 5 αυτής.

105 Ειδικότερα, πρώτον, η αιτιολογική σκέψη 16 της εν λόγω οδηγίας αναφέρεται σε ένα ευρύ πεδίο παρέμβασης των κοινωνικών εταίρων, καθόσον διευκρινίζει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να επιτρέπουν στους κοινωνικούς εταίρους να καθορίζουν τους όρους εργασίας και απασχόλησης, αρκεί να τηρείται το γενικό επίπεδο προστασίας των προσωρινά απασχολουμένων. Πέραν τούτου, από την αιτιολογική σκέψη 19 της ίδιας οδηγίας προκύπτει ότι αυτή δεν θίγει την αυτονομία των κοινωνικών εταίρων ούτε θα πρέπει να επηρεάζει τις μεταξύ τους σχέσεις, όπως το δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις βάσει όχι μόνον του δικαίου της Ένωσης, αλλά και της εθνικής πρακτικής, αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα το προβάδισμα της ενωσιακής νομοθεσίας. Επομένως, τα κράτη μέλη διαθέτουν συναφώς ευρύ περιθώριο εκτιμήσεως, ιδίως όσον αφορά τον καθορισμό των κοινωνικών εταίρων που εξουσιοδοτούνται προς τούτο.

106 Δεύτερον, επισημαίνεται ότι το άρθρο 9 της οδηγίας 2008/104 προβλέπει, κατ' ουσίαν, ότι τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να επιτρέπουν τη σύναψη από τους κοινωνικούς εταίρους συλλογικών συμβάσεων ή συμφωνιών, υπό την προϋπόθεση ότι τηρούνται οι στοιχειώδεις απαιτήσεις της οδηγίας.

107 Τρίτον, όπως σαφώς προκύπτει από το άρθρο 11, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104, τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα, προκειμένου να συμμορφωθούν προς στο επιδιωκόμενο με αυτή αποτέλεσμα, είτε να θεσπίσουν τις αναγκαίες προς τούτο νομοθετικές, κανονιστικές και διοικητικές διατάξεις είτε να διασφαλίσουν ότι οι κοινωνικοί εταίροι θεσπίζουν τις αναγκαίες διατάξεις μέσω συμφωνίας, οπότε τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν κάθε απαραίτητο μέτρο ώστε να δύνανται ανά πάσα στιγμή να εξασφαλίζουν την επίτευξη των στόχων της οδηγίας.

108 Η ούτως αναγνωριζόμενη στα κράτη μέλη από την οδηγία 2008/104 ευχέρεια συνάδει προς τη νομολογία του Δικαστηρίου, σύμφωνα με την οποία επιτρέπεται στα κράτη μέλη να αφήνουν, πρωτίστως, στους κοινωνικούς εταίρους τη φροντίδα υλοποιήσεως των στόχων κοινωνικής πολιτικής που αποτελούν αντικείμενο της οδηγίας στον συγκεκριμένο τομέα (πρβλ. απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2010, Ingeniørforeningen i Danmark, C-405/08, EU:C:2010:69, σκέψη 39 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

109 Πάντως, η ευχέρεια αυτή δεν απαλλάσσει τα κράτη μέλη από την υποχρέωση να διασφαλίζουν, με τη λήψη κατάλληλων νομοθετικών, κανονιστικών ή διοικητικών μέτρων, ότι οι προσωρινά απασχολούμενοι δύνανται να τύχουν, σε όλη την έκτασή της, της προστασίας που τους αναγνωρίζει η οδηγία 2008/104 (πρβλ. απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 2010, Ingeniørforeningen i Danmark, C-405/08, EU:C:2010:69, σκέψη 40 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

110 Όσον αφορά το γεγονός ότι, εν προκειμένω, αρμόδιοι είναι οι κοινωνικοί εταίροι στο επίπεδο του κλάδου δραστηριότητας των έμμεσων εργοδοτών, επισημαίνεται ότι η οδηγία 2008/104 δεν προβλέπει κανέναν σχετικό περιορισμό ή υποχρέωση και, ως εκ τούτου, μια τέτοια απόφαση εμπίπτει στο περιθώριο εκτιμήσεως των κρατών μελών.

111 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πέμπτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία παρέχει στους κοινωνικούς εταίρους τη δυνατότητα να παρεκκλίνουν, στο επίπεδο του κλάδου δραστηριότητας των έμμεσων εργοδοτών, από την καθοριζόμενη στην εν λόγω ρύθμιση μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης προσωρινά απασχολουμένου.

Επί των δικαστικών εξόδων

112 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (δεύτερο τμήμα) αποφαίνεται:

1) **Το άρθρο 1, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, περί της εργασίας μέσω εταιρείας προσωρινής απασχόλησης, έχει την έννοια ότι ο διαλαμβανόμενος στην εν λόγω διάταξη όρος «προσωρινά» δεν αποκλείει την τοποθέτηση εργαζομένου ο οποίος έχει συνάψει σύμβαση ή σχέση εργασίας με εταιρία προσωρινής απασχόλησης σε έμμεσο εργοδότη για την πλήρωση θέσης εργασίας που έχει μόνιμο χαρακτήρα και δεν καλύπτεται στο πλαίσιο αναπλήρωσης.**

2) **Το άρθρο 1, παράγραφος 1, και το άρθρο 5, παράγραφος 5, της οδηγίας 2008/104 έχουν την έννοια ότι η ανανέωση των τοποθετήσεων προσωρινά απασχολουμένου στην ίδια θέση εργασίας σε έμμεσο εργοδότη για χρονικό διάστημα 55 μηνών αποτελεί καταχρηστική προσφυγή σε διαδοχικές τοποθετήσεις, εάν από τις διαδοχικές τοποθετήσεις του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη προκύπτει ότι η διάρκεια του χρόνου παροχής εργασίας στον συγκεκριμένο εργοδότη είναι μεγαλύτερη από εκείνη που θα μπορούσε ευλόγως να χαρακτηριστεί ως «προσωρινή», λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των κρίσιμων περιστάσεων, στις οποίες περιλαμβάνονται ιδίως οι ιδιαιτερότητες του οικείου τομέα, και εντός του εθνικού κανονιστικού πλαισίου, χωρίς να δίδεται καμία αντικειμενική εξήγηση για το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος έμμεσος εργοδότης χρησιμοποιεί σειρά διαδοχικών συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης, η δε σχετική κρίση εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο.**

3) **Η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία θεσπίζει μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης του ίδιου προσωρινά απασχολουμένου στον ίδιο έμμεσο εργοδότη, εάν η εθνική ρύθμιση, με μεταβατική διάταξή της, αποκλείει να λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό της εν λόγω διάρκειας οι περίοδοι τοποθέτησης οι οποίες προηγήθηκαν της έναρξης ισχύος της ρύθμισης, στερώντας από το εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα να λάβει υπόψη την πραγματική διάρκεια τοποθέτησης του προσωρινά απασχολουμένου προκειμένου να κριθεί αν η τοποθέτηση είχε «προσωρινό» χαρακτήρα κατά την έννοια της οδηγίας, κρίση η οποία εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο. Εθνικό δικαστήριο το οποίο επιλαμβάνεται διαφοράς ανακύπτουσας αποκλειστικώς μεταξύ ιδιωτών δεν υποχρεούται, βάσει του δικαίου της Ένωσης και μόνον, να αφήσει ανεφάρμοστη μια τέτοια αντιβαίνουσα στο δίκαιο της Ένωσης μεταβατική διάταξη.**

4) Το άρθρο 10, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/104 έχει την έννοια ότι, ελλείψει διατάξεως του εθνικού δικαίου για την επιβολή κύρωσης σε περίπτωση μη τήρησης της οδηγίας από τις εταιρίες προσωρινής απασχόλησης ή τους έμμεσους εργοδότες, ο προσωρινά απασχολούμενος δεν μπορεί να αντλήσει από το δίκαιο της Ένωσης δικαίωμα για την αναγνώριση σχέσεως εργασίας με τον έμμεσο εργοδότη.

5) Η οδηγία 2008/104 έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική ρύθμιση η οποία παρέχει στους κοινωνικούς εταίρους τη δυνατότητα να παρεκκλίνουν, στο επίπεδο του κλάδου δραστηριότητας των έμμεσων εργοδοτών, από την καθοριζόμενη στην εν λόγω ρύθμιση μέγιστη διάρκεια τοποθέτησης προσωρινά απασχολουμένου.

(υπογραφές)